

MOGUĆNOSTI DEMOKRATIJE U SRBIJI*

Apstrakt: Mogućnost demokratije u Srbiji može se posmatrati sa gledišta tradicionalnih potencijala i potencijala u sadašnjim demokratskim institucijama. Nažalost, pažljiviji pogled na tradicionalne i na sadašnje potencijale ne daje mnogo razloga za optimizam. Međutim, planetarno širenje demokratije i naši opšti potencijali daju namu da će se ona ipak razviti.

Ključne reči: demokratija, Srbija, potencijal, tradicija, institucija.

Naša je savremenost lelujava utvara. S jedne strane ona je teška, pritiska i zastrašuje istovremeno, kao izobličeni likovi ogledala iz „kuće strave“, a sa druge strane neuhvatljiva je i čim napregnute vid gubi se u magli. Može se opisivati, ali se teško može objasniti i prihvatiti. Težina i neprozirnost sadašnjice uvećana je zamračenim perspektivama, potiskivanjem budućnosti i žilavim mitovima falsifikovane prošlosti.

Danas se demokratija shvata kao zadatak, kao neophodnost da bi se opstalo u svetu, koji uz svu ogromnu razliku u bogatstvu, kulturi, veličini i starosti država afirmiše dva planetarna modela: politički pluralizam i tržišnu privredu. Taj zadatak mora da ispuni i Srbija. Da bi on bio brže i bolje rešen našoj savremenosti treba više svetla, više kritičke svesti i slobodne javnosti, više hrabrih uvida u našu prošlost i u mogućnosti.

Za svrhe ovog predavanja ponudiću nekoliko teza, više kao provokaciju za raspravu nego kao rezultat temeljnog istraživanja.

1. Jedan od naših duhovnih problema je upotreba istorije. Propast srpske sednevekovne države i vizantijske civilizacije, kojoj je ona kulturno pripadala, stvorili su ogroman istorijski vakuum – koji je porobljeno, rodovsko zadružno organizovano stanovništvo

* Ovaj članak je deo rada u okviru projekta „Individualni i kolektivni identitet u postkomunizmu“ Instituta za filozofiju i društvenu teoriju koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije.

pokušavalo da popuni usmenim predanjima i epskom poezijom. Srednjevekovna istorija zaogrnta je u mit koji je postao osnova novije ideologizovane istorije. Takva istorijska svest pretočila se u *nacionalne programe* i državnu političku praksu. Usudio bih se stoga da tvrdim kako je između srednjevekovne Srbije, Dušanove i Lazareve, i novonastale Karađorđeve i Miloševe ostao nepremošćen ogroman jaz i da ta dva različita sveta epska poezija i *kosovski zavet* nisu mogle da istinski povežu.

2. Druga tvrdnja je manje provokativna, ali je važna za našu raspravu – i ona se svodi na to da *demokratsko nasleđe* Srbije do sada nije dovoljno kritički razmatrano u nauci. Mnogi likovi iz naše prošlosti čašćavani su lepim mestima u školskim udžbenicima, a da se o njihovom ponašanju u političkom životu i na vlasti govori malo ili nimalo u odnosu na njihove *zasluge za otadžbinu*. Patriotske zasluge su bile alibi za unutrašnju tiraniju – gušenje demokratskih ideja i pokreta, i najgrublje gaženje ne samo ljudskih prava, već i pozitivnih zakona. Moja je dakle, teza da Srbija nikada nije bila u pravom smislu demokratska država, i da ona tek treba da izgradi institucije demokratske države i stvori pretpostavke za demokratski život.

Pojam države u srpskoj javnosti dugo je mešan sa pojmom naroda, nacije, zajednice. Privatna i javna sfera – a često i finansijska nisu bile razdvajane. Od Miloša Obrenovića do Slobodana Miloševića država je privatna stvar onoga ko ima vlast, interesi države su priključeni ličnim interesima. Na malobrojnim anegdotama o vladarskim gestovima kneza Mihajla i kralja Petra I ne može se graditi demokratska tradicija Srbije i pozivati na demokratsko nasleđe. Nije ni austrijsko nasleđe bilo demokratsko – mada je birokratizovana carevina više držala do slova pozitivnih zakona.

3. Demokratski potencijal Karađorđevih ustanika sveo se na nacionalno oslobodilački žar i antifeudalno osećanje. Borba protiv janičarske tiranije i statusa raje u feudalnoj Turskoj kao i praksa – plemenske i zadružne *demokratije* stvorili su odbojnost prema feudalnoj hijerarhiji i nadmenosti plemstva. Izvestan osećaj jednakosti – koji je dolazio iz zajedničke borbe protiv Turaka i narodnog porekla ustaničkih vođa bili su brana obnovi srpskog feudalizma na ruševinama Dušanovog carstva. Iz istorijske tmine pojavili su se neki drugi Srbi sa drugim mentalitetom – anarhističkim u odnosu na red i hijerarhiju i autoritarnim u odnosu na vođu.

Samoupravni socijalizam pružao je privid jednakosti i demokratskog odlučivanja – ostavljajući dovoljno mesta anarhičnosti i neuvažavanju kompetencija uz obožavanje vođe. Taj novi *samoupravni mentalitet* imao je istorijsko zaleđe i on je još uvek bitna komponenta političkog ponašanja širokih masa. On je istovremeno i garant kontinuiteta vlasti i dominantna crta političke kulture.

Moja je hipoteza, koju valja proveriti – da postoji jedna matrica mentaliteta koja se dobro prilagođava različitim tipovima političke vladavine – ali koja i svakoj vladavini daje svoj jedinstven stil.

4. Socijalistički režimi oslanjali su se pre svega na *monopol državnog nasilja* ili kako se to i drukčije kaže: na *represivni aparat* i na *državno-partijski monopol informisanaja* ili opet drugim rečima na *propagandni aparat* posedovanjem medija. Transformisani, polutransformisani ili malo-transformisani ovi režimi su radikalno smanjili direktnu političku represiju. Sloboda medija značajno varira od jedne do druge države. Vladanje nad ljudima aktiviralo je korupciju kao dominantno sredstvo. Ukoliko jedan režim poseduje veći monopol nad finansijskim i privrednim resursima, utoliko je korupcija izraženija.

Umesto partijskih država sa ideološkom agresijom dolaze ideološki tolerantni režimi, sa visokim pragom tolerancije prema kriminalu i korupciji. Pravni poredak biva ugrožen s porastom premoći korupcionaških grupa – koje pod okriljem vlasti kriminalizuju skoro sve oblasti javnog i privrednog života. U ekstremnim slučajevima na svim značajnijim položajima nađu se korumpirani ljudi pa se te vladavine sa pravom mogu nazvati kleptokratijom.

Današnja slika Srbije je obeshrabrujuća, ma gde uperili pogled: na privredu, politiku, kulturu, moral, pravo, međunarodni status, nauku, školstvo, zdravstvo, standard, socijalnu politiku, životnu sredinu, vojsku, sindikate. Nijedna ustanova ne funkcioniše na normalan način, sa normalnim finansijama i normalnim pravilima. Nijedna institucija ne zadovoljava propisane evropske standarde: ni vlada, ni parlament, ni sudovi, ni policija, ni partija, ni mediji.

U pozadini ove sumorne slike Srbije, stoji pravno razbijena država prepuštena grabeži i samovolji. Nad njom lebdi strah od budućnosti, i odricanje od aspiracija da se domogne nivoa razvijenih država. *Samo da ne bude gore!* To postaje srž nadanja velikog dela ostarelog i osiromašenog stanovništva. Na debelom sloju poli-

tičke apatije građana žonglira vladajuća klasa gradeći sa sve manje „lego kockica“ opstajuće strukture vlasti. Koristeći neku vrstu državnog provizorija, neki osećaj privremenosti, jer su još prisutni efekti šoka i neverice usled raspada države i rata, i političke nestabilnosti nove federacije, i vidljivu i nevidljivu političku i finansijsku međunarodnu izolaciju, vladajuća klasa u *organizovanoj neodgovornosti* grabi ekonomsku moć, kao presudni garant svog političkog trajanja. U odsustvu vladavine prava nasilje i korupcija *uređuju* život države, koncentrišući političku i ekonomsku moć u istim rukama. Deo najmobilnijeg i najkompetentnijeg mladog naraštaja prirodno okrenutog budućnosti – izlaz traži u emigraciji. Efekat *odliva mozгова* vrlo brzo se osetio u svim oblastima života.

Najveći deo stanovništva pomiren je sa sudbinom, ne veruje da sam može uticati na svoje životne prilike – očekuje da će nekako preživeti. Krug političke apatije i društvene anomije postaje sve širi i nejasno je odakle bi mogao da generiše neku novu motivaciju.

Ali moj zadatak nije da opisujem beznađe i širim defetizam – već da odgovorim na pitanje o mogućnosti demokratije u Srbiji.

Prvo, da li je moguća? Moj odgovor je pozitivan i ne treba ga mnogo potkrepljivati. Dovoljno je potsetiti da je to, nametnut ili ne svejedno, planetarni zadati politički oblik. Zato je malo verovatno da ga možemo izbeći. Pored toga demokratija je isprobavana forma vladavine u raznim delovima sveta i u različitim vremenima i pokazivala se mogućom. Najzad i istorijski i geografski i ekonomski i kulturno – moguće je aktivirati demokratske resurse u Srbiji, samo prehodno treba savladati mnoge prepreke.

Pokušaću da nabrojim neke prethodne uslove koji bi morali biti ispunjeni za nastajanje demokratije u Srbiji, bez njihovog rangiranja:

1. Prestanak međunarodne izolacije i članstvo u Savetu Evrope, OEBS-u, Ujedinjenim nacijama i ostalim međunarodnim organizacijama koje iz toga slede.

Na taj način se prenosi jedan deo pravnog suvereniteta iz oblasti ljudskih prava i sloboda na međunarodne organizacije – koje nameću modele ponašanja u skladu sa potpisanim konvencijama o građanskim pravima i sputavaju samovolje državnih vlasti štiteći prava građana. Ovo se odnosi na mnoge sfere građanskih prava uključujući informisanost, upotrebe medija, poštovanje ugovora i procedura.

2. Konstituisanje slobodne, demokratske javnosti koja bi razobličavala zloupotrebe vlasti, kriminalne mahinacije i korupciju, inicirajući moralnu obnovu društva.

3. Razvoj nezavisnih ekonomskih subjekata, malih i srednjih privatnih preduzeća, organizovanih u svoje asocijacije spremnih da se odupru pritisku političke moći.

4. Ulazak stranog kapitala u privredni sektor, koji bi nametnuo pravnu disciplinu, poštovanje ugovora, uvažavanje efikasnosti i kvaliteta, zajedno sa domaćim privatnim sektorom predstavljao bi branu političkom monopolu da uspostavi i ekonomski monopol.

5. Organizovanje modernih političkih partija, sa jasnim programima, poštovanim procedurama, demokratski uređenim unutrašnjim odnosima i javnosti dostupnim svojim poslovanjima. Ove partije bi bile uključene u međunarodne partijske organizacije (internacionale) što bi bila dodatna garancija o njihovoj orijentaciji. Umesto političkih pokreta, sa liderima kao gazdama „preduzeća – partije“, sa jeftinom demagogijom i dnevnim marketingom, sa mutnim, nelegalnim poslovima i prihodima – sa naizmeničnom ljubavlju i mržnjom prema vlastima, sa netolerancijom i primitivnom političkom kulturom, sa prevrtljivošću, prevarama i nespremnošću na saradnju, sa preziranjem morala i sklopljenih dogovora, neophodne su političke stranke sa jasnim strategijama i osećanjem odgovornosti, sa demokratskim duhom i demokratskom praksom u svojim redovima.

6. Razvijanje nezavisnih strukovnih udruženja, spremnih da brane i razvijaju svoju profesiju, kompetentnih da predlažu rešenja iz svojih oblasti.

7. Stvaranje slobodnih sindikata koji bi kao jedan od najznačajnijih faktora društva uticali na uređenje odnosa rada i kapitala – poštovanje radničkih prava zajamčenih međunarodnim konvencijama, i njihovo uključivanje u međunarodnu federaciju rada.

8. Organizovanje mreže nevladinih organizacija spremnih da udružuju građanske inicijative i utiču na bitna društvena pitanja i poštovanje međunarodnih pravnih standarda.

9. Razvoj nezavisnih medija i demokratizacija državnih medija, uz razvijenu odgovornost za objavljenu vest ili komentar i slobodni pristup svim javnim faktorima u svim medijima.

10. Demokratska edukacija stanovništva, naročito omladine

– kroz razne programe (školske, televizijske), i mnoge druge tribine i skupove.

O mnogim drugim preprekama koje su istorijske i nasledene prirode i stoga zahtevaju duže vreme da bi bile savladane, ovde nema smisla govoriti. Isto tako ne treba potsećati da su potpuno poremećene socijalne strukture, da će proći dosta vremena da se fiksiraju određeni socijalni slojevi i njihove funkcije, bez čega nema ni građanskog društva ni ozbiljne demokratije.

Demokratija, dakle, ostaje kao zadatak Srbiji – ali zadatak koja ona mora rešiti bez obzira koliko bio težak i u vremenu koje je ograničeno.

Dragoljub Mićunović

DEMOCRATIC POSSIBILITIES IN SERBIA

Summary

Democratic possibilities in Serbia can be discussed from the point of view of potentials coming from tradition, and from the aspect of potential of existing institutions for democratic transformation. Unfortunately, traditionally, and also by analysis of the existing institutions, Serbia is not a democratic country. However, globalization of democracy and overall human and economic potential of Serbia give hope for democratization.

Key words: democracy, Serbia, potential, tradition, institution.